

polazeći od njih proklamiraju jedinstvenu koncepciju društvene preobrazbe: budući da se njegova djela dadu lako umnožavati, mogla bi postati vlasništvom velikog broja ljudi; takva bi djela mogla pomoći humaniziranju svijeta šireći uravnoteženost i ljepotu te potičući radost i blagostanje; suradnjom slikara, arhitekata i drugih ostvarit će se mogućnost sinteze, a zajednički osnovni zadatak bit će oblikovanje (sretnih, razumije se) gradova... U tom se smjeru može nastaviti sve do zahtjeva za socijalnim ujednačavanjem, a polaznu tačku u svim tim procesima Vasarely nazire u ispravnom plastičkom usmjerenju masa.

Ne potcjenjujući širinu Vasarelyjeva stvaralačkog interesa ipak ne možemo u ovim idejama, ovdje sumarno prepričanim, prepoznati jedinu mogućnost socijalizacije umjetnosti. Granice su kao i kod nekoliko sličnih zahtjeva upravo u isključivosti i dosljednosti, jer ta dosljednost nužno znači primjerenost samo jednoj disciplini, pa primjena na druga područja ne može biti nego mehanička.

Vasarely može biti primjerom stvaralačke samodiscipline i podređivanja širim zadacima, ali je pretjerano zahtijevati od njegove umjetnosti da igra ulogu društvenog katalizatora. Treba cijeliti njegov osobni razvoj sa svim posljedicama i prepoznati posebnost stava u kojem ima više stroge logike negoli igre; iskustvo geometrijske apstrakcije još je uvijek jedno od važnih određenja.

Ali nije nikako mala ni društvena funkcija koju njegovo djelo već vrši, a to je širenje senzibiliteta prema područjima gdje se umjetnost doista dodiruje s nekim naučnim, čvrstim, pozitivnim činjenicama. A nemogućnost krajnjeg dohvaćanja, uz ostalo, određuje njegovo djelo upravo kao umjetnost, »jer je jedan od glavnih zadataka umjetnosti — kako reče Walter Benjamin — da stvara zahtjeve koje još nije kadra zadovoljiti«.

prva zagrebačka izložba jugoslavenskog crteža

kabinet grafike jazu
zagreb

zdenko rus

Bilo bi već besmisleno započeti sa (na žalost) uobičajenim jadikovkama u povodu takvih grupnih izložbi, kako naime nedostaju najpoznatija imena, kako je izložba a priori okrnjena, necjelovita, kako ne predstavlja »presjek« danog trenutka određenog kruga likovnog stvaralaštva, itd. Još bi besmislenije bilo tražiti (i uz put nagadati) razloge odsutnosti mnogih vrijednih imena. Pred nama se nalaze 54 umjetnika sa ukupno 106 crteža, po kojima se može očitati, bar približno, »presjek« trenutka, odgonetnuti kolektivni tokovi, ocijeniti pojedinačne vrijednosti unutar cjeline — ali

uz bitnu opasku: uz pretpostavljenu odsutnost (gotovo redom) najboljih suvremenih jugoslavenskih slikara.

Muči li još koga fenomen apstraktnosti umjetnosti? Pitanje je, naravno, čudno, ali vjerojatno bez značajnijih asocijacija. U imaginarnom dijalogu, ta bi nam izložba dala neočekivan odgovor: apstraktna umjetnost gotovo da i ne postoji; i presudnu činjenicu: budi se duh ortodoksnog ili manje ortodoksnog nadrealizma. Postavlja se pitanje: je li nam to promakao pravi smisao prodora nove figuralnosti u suvremenoj svjetskoj umjetnosti? Naravno, ta izložba ne može biti mjerodavna, jer ne obuhvaća sve pojedinačne slučajeve. Činjenicu bi, međutim, trebalo promatrati kao simptom. Statistička analiza izložbe bila bi otprilike ovakva: osamnaest nadrealista ili bliskih nadrealizmu, osam slikara »slobodne mašte« (uvjetan termin) koji su u prikrivenom do-sluhu s nadrealizmom, dvanaest »figurativaca« (također uvjetan termin), deset pripadnika »nove figuracije« u neposrednom ili posrednom smislu, i osam »apstraktista« svih vrsta. Kao što se vidi, antikrist apstrakcije pretvorio se u staru sovu koja još jedva nešto nazire — u tami. Ali nemojmo se zavaravati. Nije to nikakav pozitivan znak kako bi to, vjerojatno, mnogi htjeli da se kaže. Prije je to simptom gubljenja tla, likovnog tla, jer oni različiti oblici umjetnosti, koji su obuhvaćeni općim pojmom apstrakcije, jesu i ostaju bitno slikarstvo.

Iz kruga nadrealista treba najprije istaći crtež Nives Kavurić-Kurtović, kojoj je sasvim ispravno dodijeljena jedna od nagrada. Nije to nadrealizam u klasičnom smislu, dakako. Poticaj art bruta i sposobnost ostanja u imaginativnoj sferi djeteta dao je specifičan krug nesvjesnih motiva pretočenih u vizuelne simbole, ali i ono još važnije: originalnost izražaja i oblikovanja (što je svakako svjesni proces). Agresivna (zapravo receptivna) libidinozna energija (u širem smislu) na-

šla je svoj put, osim u spomenutom perceptivnom oformljavanju, također i u neposrednom gestualnom toku; tu i leži najveća vrijednost ovog crteža. Slično bi se moglo reći za Miljenka Bosanca, samo za razliku od Nives Kavurić u njega je, da tako kažemo, dominantan akt svijesti. Postoji u tom crtežu (»Ljeto«) neka specifična senzibilnost u liniji koja se ne može osporiti. Crtež Željka Hegedušića (»Spomenik«) zanimljiv je u građenju — sporednih elemenata u drugom planu. Dominantna, rastočena ljudska figura mogla bi se uvrstiti u klasični inventar »poluvulgarnog« nadrealizma. U ovom krugu treba spomenuti crteže J. Horvata Jakog, I. Lovrenčića, Z. Boureka i F. Mihelića.

Crteži dvaju slikara »slobodne mašte« pripadaju ujedno najboljim radovima ove izložbe. To su Radomir Damnjanović i Francina Dolenc. »Buket X« i »Buket XII« R. Damnjanovića, pored svoje karakteristične poetičnosti i lakoće linija, posjeduju neku rustičnost formi, i u toj kontroverzi linije i forme nastaje specifična zbiljnost predodžbe. Francina Dolenc dao je dva izvanredno lijepa poetska crteža (posebno priznanje odbora za nagrade).

Iz kruga nove figuracije treba istaknuti oba crteža Zorana Petrovića. »Smrtonosno promatranje crteža odozgo« Radislava Trkulje interesantna je »asimbolizacija« topografske karte. Bez straha pred banalnošću pejzaža, uz smionu zamah linija, Trkulja je dao ovom crtežu određeni kvalitet. Ovamo treba pribrojiti (neočekivano) »Pejzaž« Slavka Šohaja. Elementi viđenog svedeni su na znak. Gesta je preuzela sve događanje, mrlje svu realnost. Poput japanskih sumiye-slikara bilježi on ono naročito stanje duha gdje ne postoji pukotina između subjekta i objekta. Crteži Zlatka Price ne mogu se oteti stanovitoj suhoparnosti i čudnoj shematičnosti, usprkos svoj hitrini i lakoći ruke.

Među »figurativcima« crtež »Pjesnik« Oskara Hermana svakako je slabiji rad ovog majstora. Među-

tim, »Plodovi« Ede Kovačevića stanovito su iznenađenje kao i S. Šohaj. »Morandijevska« ontologija mrtve prirode zadobiva ovdje i poseban kvalitet: predmeti kao da su otisnuti na papiru. Njihov optički privid nestao je u korist neke bitnije pojavnosti. Marino Tartaglia i nadalje ustraje na vrlo dobroj seriji istovetnih crteža (»Sa prozora«, »Figura«). Crtež Josipa Vanište »U šumi« prolazi potpuno mirno; niti pobuđuje, niti izaziva negodovanje. Ali slučaj crteža pod naslovom »1917, 1967« sasvim je poseban. Bez obzira na to kakvim se sve mislima bavili u povodu toga crteža, nameće se zaključak koji bi trebalo da bude više ozbiljan nego sarkastičan: umjesto da dospije na stol redakcije »Vjesnika u srijedu«, crtež se našao (nekom zabunom) na ovoj izložbi.

Napokon, među »apstraktnim« crtežima treba istaći crteže Jemeca, Kulmera, Murtića, Kuduza i Šuteja. »Crtež III« A. Jemeca tvorba je živog bilježenja nerazgovjetnih unutarnjih percepcija. »Lisnata kompozicija« i »Smederužičasto« F. Kulmera impresivni su crteži bogatih akromatskih tonaliteta. Nije toliko posrijedi akcija koliko dostojanstvena zvučnost aformalnog. Široki pokreti masa slijede neki unutarnji ritam, izazivajući slutnju prigušene dramatičnosti. Za crteže E. Murtića moglo bi se reći da su donekle oslobođeni jakog hartungovskog prizvuka, što ide samo u njihovu korist. A. Kuduz razvija svojim »Kadrovima« dinamičke kompozicije, koje imaju određen kvalitet tek u globalnom promatranju crteža (dakle u prividu). Ali ako se pristupi »čitanju« pojedinih kadrova u slijedu (a to se nužno nameće), »mehanizam« kompozicije postaje potenciran do te mjere da se gubi i posljednja iskra osjećanja vitalnosti crteža. M. Šutej dao je dva po kvaliteti oprečna crteža. Dok »Crtež-A« predstavlja nove odnose elemenata njegove ikonografije i dobar crtež po sebi, »Crtež-B« ostao je mrtva šara njegove inače žive geometrije.

uz ljubljansku izložbu j. plečnika

vladimir gvozdanović

